

Francetu Bezlaju v opombo

Akademik dr. France Bezlaj (1910-1993)

“...pri gradnji naše nacionalne kulture (je) poznavanje našega izročila tako nujno, kakor so geološka raziskovanja potrebna pri zidavi velikih poslopij.”

(F.Bezlaj, Stiska narodopisja, 1967)

O možu, ki je bil po smrti Ivana Grafenauerja prvi predstojnik Inštituta za slovensko narodopisje, ne morem pisati hladno in neprizadeto, ker še zmerom podoživljam vrsto prijateljskih srečanj in nevezanih pogovorov v Kržičevi ulici 6 (pri njem doma), na Bleiweisovi - zdaj Prešernovi - 20 (Etnografski muzej), na Novem trgu 4/I (SAZU) ali pri Mraku. Ob svojem drugem obisku Ljubljane (spomladi 1942 s priporočilom padovanske univerze, brez česar bi takrat ne bil dobil dovoljenja za pot iz Italije v novo “provincio”) sem mimo čisto zasebnega opravka in zraven študija v knjižnici slovanskega seminarja želel spoznati osebno štiri Slovence: F.Bezlaja, I.Grafenauerja, B.Orla in F.Ramovša. Bezlaj ni na prvem mestu morda po naključju, zaradi abecedne razvrstitve. Zanj sem se ogrel, ko sem 1939. videl njegovo ime v Ljubljanskem Zvonu ob prevodih iz Kalevale in iz mojega ljubljenca Ševčenka. Še bolj pa mi ga je približal Stanko Vuk: poleti 1939 mi je navdušeno pripovedoval o srečanju z ljubljanskim slavistom, ko se je le-ta vračal iz Rezije in Benečije, kamor smo takrat zahajali le primorski študentje. Bezlaj je najbrž zelo živo bral Vuku odlomke iz šaljivih prigodnic nekega narečnega pesnika iz Tera, če jih je Vuk čez čas lahko na pamet povedal še meni. Na primer tisto o modi, ki je taka, da se dekleta zaradi “kótule kratke ne morejo sprenfti (pripogniti) brez ne pokazati razorja od riti”. Pač pa si žal ni zapomnil poglavitnega: kje živi tisti Terjan; za njegov naslov sem kasneje (1942) sicer zvedel od Bezlaja, osebno pa sem ga mogel spoznati šele leta 1963, kot starčka na domu Zavárhan. Jeseni 1945 sem po pristanku v Ljubljani (služba v Etnografskem muzeju) z Bezlajem brž obnovil med vojsko začeto in pretrgano zvezo in ga med drugim pridobil, da je za zbornik Etnolog 18, posvečen obmejnim vprašanjem, že 1946 napisal in oddal svoj prispevek “Ljudski pevec iz Tera” (ime mu je bilo Peter Negro, po domače Pjeri Dacjár). Po izidu članka (v Slov. etnografu I/1948) mi je Bezlaj prepustil v nadaljnjo skrb celotni

“dosje Negro”. Tudi poslej je živahni možiček včasih še zložil kakšno pesmico, ki mu jo je v “Matajurju” natisnil njegov terski rojak, urednik G./V. Tedoldi. (Pred leti sva se s prijateljem Merkušem menila o skupni izdaji vseh dosegljivih Negrovih besedil in korespondence in še zmerom mislim, da bi ta stari načrt kazalo uresničiti, ne le v spomin na Negra in njegovega “odkritelja” Bezlaja, ki ju ni več, ampak zaradi pomena stvari same.)

Od narave dana odprtost je Bezlaju narekovala, da ni skrival svojih misli in sodb; če ga je kje kaj motilo, je spontano in hitro reagiral, ne da bi se bal zamere. V zgodnjih povojnih letih, ko je še kot srednješolski profesor slovenščine obiskoval razna predavanja pri SD in drugod, se je v diskusiji oglašal z duhovitimi, včasih pikrimi pripombami, tako da so se ga nekateri predavatelji skorajda bali. Neposredni način sporočanja kritičnih misli daje posebno noto tudi Bezlajevim knjižnim ocenam, poročilom, člankom, razpravam. Celotne teme, ki bi bile same na sebi suhoparne, je pisec tako zasukal, da so gladko berljive, kdajpakdaj naravnost privlačne.

Nas tu zanima v prvi vrsti Bezlajev prispevek narodopisju, ki ga seveda pojmuje široko, tako da pritegnemo zraven še marsikaj, kar njegovi bibliografi uvrščajo v druge rubrike. Le kateri narodopisec bi npr. smel spregledati resnice, ki jih je Bezlaj povedal ob Simonovičevi knjigi “Botanički rečnik” (Beograd 1959 - SR 12)? Nasprotno pa je taisti Bezlaj znal pokazati tudi svoje navdušenje ob posebno temeljitih spisih, ki jih je brez zadržkov priporočal vsem, posebno narodopiscem. Takega sprejema so bile deležne med drugim študije švicarskega romanista J. Hubschmida o predromanski leksiki v Alpah, o pirenejskih, alpskih, kavkaških substratnih besedah. V poročilu o delu istega avtorja “Schläuche und Fässer” (1955) pa med drugim berem: “/.../ il est à regretter que, chez nous, jusqu'ici personne ne se soit occupé de cette intéressante catégorie de mots, et nous sommes encore bien loin d'avoir rassemblé tous les mots populaires désignant les récipients de toutes les espèces” (Linguistica 2, 1956, 61). Ta citat, čeprav se nanaša le na ozek terminološki izrez, lepo potrjuje nujnost vsestranskega načrtnega nabiranja besedi med ljudstvom (moj ceterum censeo!), česar pa avtor navedene izjave - vsaj v praksi - ni zmerom dosledno podpiral.

Drug zglede Bezlajevnega pozitivnega ocenjevanja je v zvezi z Matijem Murkom: njegove v Pragi 1947. izdane “Rozprawy z oboru slovanského národopisu” je ocenil v SE 2/1949, v Zagrebu 1951. natisnjeno, iz češkega rokopisa prevedeno dvotomno delo “Tragom srpsko-hrvatske narodne epike” pa v SR 5-7/1954; ta zadnja ocena je v bibliografiji SR 1990 pristala v rubriki “literarna veda”. Za rubriciranje spisov kajpada ne more biti merilo publikacija, kjer so izšli, zato pa bi tu zaslužila omembo vsaj še ocena študije W. Haversa “Neuere Literatur zum Sprachtabu” (SE 3-4/1951) in morda poročilce o knjigi L. Sadnikove “Südosteuropäische Rätselstudien” (SR 5-7/1954).

Bezlaj bi kajpada ne bil Bezlaj, če si ne bi bil upal reči črno nečemu, kar so njegove oči tako videle, čeprav so tisto vsi šteli za belo. V mislih imam t.i. “slovansko svetišče” na Ptujskem gradu. Prof. J. Korošču, ki je tam vodil arheološka izkopavanja, se je leta 1947 preblisnilo, da v neki čudni oblikovanosti tal tiči sled staroslovanskega svetišča iz začetka 7. stoletja. Ker je znal svoje “odkritje” prepričljivo predstaviti in ker je pri tem komu najbrž zabrnala še domoljubna struna (njen glas Slovence zmerom privleče!), je bila znanstvena senzacija tu! Imeti slovansko predkrščansko svetišče na naših tleh ni kar tako! Nad tem so se navduševali mdr. prosvetno ministrstvo, predsedstvo SAZU in še kdo, arhitekti in slikarji pa so z risbami in akvareli poskušali pričarati javnosti zunanjo podobo tistega iz domišljije zraslega kulturnega objekta. In v takem evforičnem ozračju se ti najde nekdo - ne arheolog in ne zgodovinar, ampak ubog slavist - France

Bezlaj, ki si upa nastopiti proti hipotezi o slovanskem svetišču! Napiše članek, katerega objavo pa mu zvito preprečijo. Kako in kdo, do danes še ni pojasnjeno. Moj nedavni poskus spodbuditi k besedi koga, ki bi morda kaj več vedel (gl. France Bezlaj in "slovansko svetišče" na Ptujskem gradu. Delo, 28. 10. 1993), je žal ostal brez želenega odmeva. Dolžni pa smo omeniti, da je Bezlaj s svojo sodbo - čeprav napisano "na pamet" 1948. - skoraj za dve leti prehitel v bistvu enako odklonilne sodbe, ki so jih dali profesorji Balduin Saria (Gradec), Djurdje Bošković (Beograd) in Franjo Baš. Ko za sklepe teh treh Bezlaj najbrž niti ni še vedel, pa je umirjeno sam povzel svoje prepričanje takole:

"Lahko si predstavimo, kakšnega velikega pomena bi bila najdba ptujskega svetišča za celotni kompleks vprašanj slovanske višje religije, ako bi se posrečilo nedvomno ugotoviti, da je to res svetišče in da pripada slovanski kulturi. Zaenkrat pa je tudi to samo hipoteza, ki sama po sebi še ne more odločati, dokler je druge arheološke najdbe ne potrdijo" (SE 3-4/1951, 350).

To je navedba iz menda najdaljšega Bezlajevega čisto narodopisnega spisa - Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih. Gre za desetletje 1940-1950, vendar pregled tuintam v primerjavah seže tudi pod ta rob (npr. Keleminove Bajke 1930, Schneeweissov Grundriss 1935 in še kaj). Pod kritično povečevalo je avtor vzel: razne variacije Malovega pisanja o mitologiji, ki se je začelo v GMDS 1940 in končalo v Tovarišu 1950; Grafenauerjeve spise Bog daritelj 1941, Prakulturne bajke 1942 in Kajkavske bajke o Rojenicah-Sojenicah 1944; Kretzenbacherjeve Germanische Mythen in der epischen Volksdichtung der Slowenen 1941; Gasparinijeva skripta z beneške univerze 1949 (odlomek iz dolgoletnih priprav na knjigo Il matriarcato slavo 1973). S podobnim pregledom, kot ga je Bezlaj stresel malone iz rokava in morda kaj tudi obarval subjektivno, nam takrat ne bi bil mogel postreči nihče drug na Slovenskem; vidi se, da je prišel izpod peresa nekoga, ki je sproti spremljal tudi mednarodno literaturo o teh vprašanih (Wienecke, Machek, Urbańczyk, Filipović, Pettazoni idr.), ne po naročilu, ampak iz lastnega nagnjenja.

Kdor bo tehtal Bezlajev narodopisni delež, bo moral vzeti v roke vrsto njegovih spisov, ki jih deklarirajo za jezikoslovne, vendar bi brez avtorjevega dobrega poznavanja in upoštevanja narodopisja ne bili taki kot so, interdisciplinarni v vsem žlahtnem pomenu te besede. Nevernim Tomažem iz vrst narodopiscev (folkloristov, etnografov, etnologov, kulturnih antropologov - kot se kdo rajši sliši imenovati, da ne bo zamere!) bi priporočil v branje vsaj nekaj Bezlajevih izbranih spisov, in sicer ne poljubno - kakor nanese - ampak v temle zapovrstju: Krčevine (SR 8/1955), Pomenska kategorija "gozd" v slovenščini (SR 12/1959-60), Sinonima za pojem "locus fluminis profundior" (SR 5-7/1954) in najmanj enega od spisov o imenu *ir̥bjb, *vyr̥bjb ipd. (v OJ 6, v zborniku s I. jugosl. onomastične konference v Tivtu 1975 in v reviji Sovetskoje slavjanovedenie 5 - vse izšlo 1976). Prav na razrešitev tega zadnjega pomenskega kroga, ki je povezan z verovanji o drugem svetu, o prezimovanju ptic pod vodo ipd., je bil Bezlaj morda najbolj ponosen.

Koliko takih "drobnih" - zdaj manjših zdaj večjih - posameznih odkritij pa je moralo skozi možganske celice raziskovavca do kartotečnih listkov, dokler ni pristalo v zbornikih, kot so Slovenska vodna imena I - II, Etimološki slovar slovenskega jezika, bodi prepuščeno vsakogaršnji domišljiji, saj tega res ni mogoče prešteti.

Ko je bilo Bezlaju februarja 1965. zaupano upravljanje ISN, je to sprejel, po lastni izjavi, da bi kolikor mogoče koristil naši stroki, našo ustanovo pa zagovarjal ali branil (saj smo bili z redkimi presledki skoraj zmerom tarča raznih napadov), vendar nam je na samem začetku povedal naravnost: "Več ko toliko se tukaj ne mislim angažirati, ker

nočem, da bi kakorkoli trpelo ne moje pedagoško delo na fakulteti ne moje raziskovanje." Takrat je namreč mimo številnih drugih zadolžitev že krepko tičal pri etimologiji (1963: poskusni snopič slovarja). Nama z N. Kuretom, ki sva vodila vsak svojo inštitutsko sekcijo, je izrekel popolno zaupnico, češ: Le delajta samostojno naprej kakor do zdaj! Zmenili pa smo se takole: da bomo po potrebi kadarkoli, obvezno pa vsaj enkrat na mesec sedli skupaj na pogovor o tekočih inštitutskih vprašanjih. Srečanja so res stekla - pri Mraku - in se pokazala koristna, ampak vsaj toliko kot o našem inštitutu se je beseda sukala npr. tudi o novo eruiranih baltsko-slovenskih jezikovnih paralelah in v marsičem mikavnem iz zasebne upravnikove delavnice. Če bi bil naše pogovore kdo snehal bi imeli lep kronološki pregled takratnih Bezlajevih jezikoslovnih preokupacij. Vendar, ne g'ede na to, da se je krivil pod težo dela na jezikoslovni njivi, nikakor ne gre prezreti, da je narodopisje postavljal na eno in isto raven z jezikom. "Razvoj zadnjih let je pokazal, kako široko osveščena je slovenska javnost v vprašanih slovenskega jezika. Do nič manj važnega narodopisja (podčrtal MM) pa pravzaprav nima razčiščenih odnosov. Iz posameznih folklornih značilnosti smo naredili turistični cirkus in mnogim se dozdeva, da je s tem ves odnos javnosti do slovenskega narodopisja opravljen..." (Naši razgledi, 25.3.1967). Te besede, vzete iz bolj poljudno-informativnega kot programskega članka Stiska narodopisja, pričajo, kako je vrednotil narodopisje avtor živahnih Esejev o slovenskem jeziku, tiskanih istega leta 1967. Članek, objavljen v vplivnem štirinajstdnevniku, je del tiste pomoči, ki jo je Bezlaj obljubil kolektivu ISN ob nastopu svojega upravljanja. Tempiran pa je bil tako, da je izšel le nekaj dni pred začetkom 5. posvetovanja mednarodne narodopisne skupnosti "Alpes Orientales", katerega organizacija je slonela na naših ramah. France Bezlaj je posvetovanje (Slovenj Građev, 29.3. - 1.4. 1967) vesal oopravljal - z uradnim nagovorom v imenu ustanove gostiteljice - ampak tudi nastopil s predavanjem Das vor-slawische Substrat im Slowenischen (gl. zbornik AO 5, 1969; tudi v slovenščini), ki se lepo vključuje v splošno temo srečanja: o najstarejših sledovih v vzhodnoalpskem ljudskem izročilu in kontinuitetnih vprašanjih. (Drug udeleženec slovenjgraškega posvetovanja, Bezlajev poklicni kolega prof. G. B. Pellegrini iz Padove, je v svojem predavanju - Popoli preromani nelle Alpi Orientali - spregovoril med drugim o Veletih; takrat še niso bili "slovenska" posebnost, ki se ji je Bezlaj uprl: gl. Arheo 10, 1990, 110.)

Po tistem ali nemara že poprej smo tudi omenjena srečanja - v troje - pri Mraku počasi opustili, ker je Bezlaj svoj delavni vsakdan bolj in bolj omejeval le na etimologijo in se otresal vsega, kar bi ga moglo od nje odtegovati. Zato je nazadnje tudi zaprosil predsedstvo SAZU, da ga razreši vodstva v Inštitutu za slovensko narodopisje, do česar je prišlo ob izteku pomladi 1972.

Slovensko narodopisje, ki naj bi ga po Bezlajevih besedah (JiS 10/1965, 2) "povzdignil iz amaterstva v solidno stroko na sodobni višini" Ivan Grafenauer, vseeno pa ima starejšo in bolj kompleksno zgodovino - načrtno jo je začel obdelovati F. Kotnik (NS I 1943) in še bolj poglobljeno nadaljeval V. Novak prav v naše dni - tudi za Franceta Bezlaja, to je za slavista, ki je od nekdanje trovejne slavistike - jezikoslovje/literarna zgodovina/narodopisje - še gojil dve veji, prvo in tretjo, za človeka brez dlake na jeziku, za (v Litiji rojenega) Ljubljanačana, ki je nevede sledil modrosti neznanega kobariškega mlinarja, da "Po prabici se ni treba bati ne sludja inu ne boga" (Sužid 1787), hrani poseben prostor, kjer bojo zraven njegovega imena popisana njegova dela in pošteno ocenjen njegov prispevek. Nelahka, vendar mikavna in hvaležna naloga za koga izmed mladih.

Milko Matičetov